
ІПАТОВА Д.П.,

кандидат медичних наук, доцент кафедри
інфекційних хвороб ЗДМУ

РЯБОКОНЬ Ю.Ю.,

доктор медичних наук, доцент кафедри
дитячих інфекційних хвороб ЗДМУ

ЗАДИРАКА Д.А.,

кандидат медичних наук, асистент кафедри
інфекційних хвороб ЗДМУ

ХЕЛЕМЕНДИК А.Б.,

асистент кафедри інфекційних хвороб ЗДМУ

АНІКІНА О.В.,

асистент кафедри інфекційних хвороб ЗДМУ,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті розглянуто особливості та засоби формування професійної культури майбутніх лікарів. Виділені компоненти цього поняття, умови реалізації процесу, розглянуті якості медика-професіонала. Автор виокремив декілька методів та форм навчання, націлених на прищеплення базових основ професійної культури, розвитку самоосвіти та самопізнання студентів; дослідив шляхи використання різних технологій педагогічного процесу під час підготовки медичних працівників.

Ключові слова: професійна культура, компетентність, формування професійної культури, фахова підготовка, компетенція, культура спілкування.

В статье рассмотрены особенности и средства формирования профессиональной культуры будущих врачей. Выделены компоненты этого понятия, условия реализации процесса, рассмотрены качества медика-профессионала. Автор вычленил несколько методов и форм обучения, направленных на привитие базовых основ профессиональной культуры, развития самообразования и самопознания студентов; исследовал пути использования различных технологий педагогического процесса во время подготовки медработников.

Ключевые слова: профессиональная культура, компетентность, формирование профессиональной культуры, подготовка специалистов, компетенция, культура общения.

In this article deals with the features and means of forming a professional culture future doctors. There are dedicated components of this concept, conditions of implementation process, consider the quality of medical professional. The author selected a few methods and forms of learning that are aimed at forging basic foundations professional culture, development of self-education and self-knowledge of students; He explored ways of use different technologies in the pedagogical process under time of training of medical workers.

Постановка проблеми. Конвенція реформування системи підготовки лікарів від 2005 року та вимоги Болонської декларації актуалізують питання щодо формування професійної компетентності та професійної культури лікарів. Практичний досвід свідчить, що по закінченню навчальних закладів труднощі діяльності медичного персоналу пов'язані з низьким професійно-етичним, професійно-комунікативним рівнем.

Професійна культура – один із складників професіонального іміджу лікаря, тобто образу, який виникає у людини під час уявлень. Медичний працівник повинен бути комунікативно толерантним, тобто вміти переносити неприйнятні для нього якості та дії, вміти створювати комфортну для пацієнта психологічну обстановку та приймати його з недоліками. Професійна культура майбутнього лікаря – це компонент особистісної професійної культури, пов'язаний із операційно-технологічними, аксіологічними, психологічно-рефлексивними, комунікативними та особистісно-творчими складниками.

Українській медицині властиві протиріччя між зростанням вимог до професійно-етичної моделі поведінки лікаря та відсутністю методично обґрунтованої системи формування професійних якостей.

Сучасна вітчизняна наука визначає потребу у культурологічному, психолого-педагогічному та соціальному дослідженні феномену професійної культури, окресленні її значення у системі підготовки майбутніх медичних працівників.

Аналіз досліджень. Загальнопедагогічній проблемі підготовки майбутніх фахівців присвячені праці Р. Гуревич, Н. Кічук, О. Куцевол, Н. Крилової, О. Коберник, А. Широкової. Важливість використання інформаційних технологій визнає А. Шевченко.

На основі аналізу наукових джерел бачимо, що низка робіт присвячена безпосередньо професійній культурі майбутнього лікаря. В цей перелік входять праці О. Наливайко, І. Яценко, С. Пудової, В. Гаврильєва, Ю. Орел-Халіка, М. Мруги та К. Магрламової. У них присутні різні точки зору на сутність та структуру компонентів професійної культури, підходи до її формування та етапи професіоналізації.

Таким чином, чимало науковців розглядали особистість лікаря з психологічної, деонтологічної, аксіологічної точки зору. На рівні педагогіки недостатньо уваги присвячено створенню умов, за яких формуватиметься професійна та професійно-етична культура.

Спираючись на результати наукових праць, зосередимось на специфіці праці медиків, яка потребує розуміння з професійно-культурного боку. Вважаємо, що професійна культура лікаря має індивідуальний характер та впливає на розуміння професії окремої людини. Тобто, студентів можна навчити загальним поняттям, прищепити базові навички, але особистісна рефлексія, діяльність та самореалізація будуть принципово різними.

Мета статті: виокремити елементи професійної культури майбутнього лікаря та розглянути шляхи, специфіку їх формування у студентів медичних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Пацієнт очікує від лікаря розуміння його стану, співпереживання, тому спеціаліст повинен активно впливати на його самопочуття, не втрачаючи при цьому іміджу професіонала.

Проте, сучасна медична культура може трансформувати моральні та культурні цінності. Причиною даного явища є свобода розвитку суспільних, наукових та гуманітарних знань, перегляд моральних цінностей, прав та місця людини у суспільстві. Основні медичні аксіоми – стовпи культури лікаря (добро-життя, зло-смерть) змінюються, підстроюючись під якість життя, доступність медичних послуг, законність евтаназії у деяких країнах. [5; с.13]

Освітній процес характеризується зсувом пріоритетів підготовки медичних фахівців. Зараз робиться наголос на компетентісному підході – поєднанні мети та результату профпідготовки. Основними категоріями є «компетентність» та «компетенція». Поняття при семантичному розмежуванні мають загальні риси – відображення цілісної, інтеграційної сутності освіти та результату людської діяльності.

Основними складниками професійної культури є компетентність та етика. Кожне з понять має власні компоненти, які у сукупності будуть елементами професійної культури. О. Пудова [7] називає наступні:

- знання особливостей функціонування організму людини, її здоров'я та шкідливих чинників;
- компетентність у сфері статистичних питань – використання даних про певну хворобу, смертність чи народжуваність на локальному, регіональному, національному рівні;
- вміння працювати з апаратурою для обстеження, лікування, діагностики;
- інформаційна культура – вміння опрацьовувати фахові джерела;
- критичне мислення, винахідливість, вміння робити наукове дослідження;

- комунікативна культура – підбір адекватних методів спілкування з пацієнтами та їх близькими;
- психологічна культура – здатність давати оцінку власному настрою та емоційному стану хворого;
- мовна культура – досконале володіння державною мовою та іноземною у рамках професії;
- моральні та професійні якості – майстерність, чесність, відповідальність, дотримання лікарських обов'язків.

Вказані компетенції виявляються тільки під час гностичної, конструктивної, мобілізаційної, інформаційної, організаторської функцій праці лікаря. Складовою професійної медичної культури також є володіння уміннями та знаннями у рамках діяльності. [4; с. 97]

I. Ісаєв [1] виокремлює наступні компоненти професійної культури:

1. аксіологічний – сукупність цінностей, що включені у весь процес фахової та освітньої діяльності;
2. технологічний – включає методи задоволення потреби у спілкуванні та фахову передачу досвіду;
3. особистісно-творчий – об'єднання механізмів оволодіння фаховою культурою та її реалізацією. [1; с. 22-23]

Таким чином, у професійної освіти є мета – підготовка конкурентоспроможних кадрів певного профілю, що розбираються у своїй діяльності на рівні інноваційного суспільства.

Процес формування професійної культури майбутніх медиків реалізується комплексно і передбачає вплив на їх особистість шляхом оволодіння, переоцінки та вироблення певних етичних норм. Педагогічна діяльність має на меті інтеріоризацію професійних та моральних цінностей та їх втілення у реальному житті. Успішність цього явища визначається власним знанням, когнітивних та рефлексивних вмінь, а також саморозвитку.

Специфіка медичного закладу передбачає інтегрованість, системність бази знань з природничо-гуманітарних, клінічних предметів та вміння використовувати їх у різних ситуаціях. Професійна культура має стати властивістю медика, бо забезпечує ставлення до нього пацієнтів, колег.

Правильне та послідовне формування професійної культури майбутнього лікаря відбувається при наступних умовах:

- організаційно-управлінських – складання навчального плану, графіків перебігу процесу, розкладів занять, приділення уваги матеріально-технічному забезпеченню та визначенню кінцевих критеріїв професійної компетентності;
- навчально-методичних – чітке сортування змісту навчального заняття, міждисциплінарна інтеграція, розробка інтерактивних засобів забезпечення занять;

- процесуальних – підбір критеріїв та шкали оцінювання, форм, методів та шляхів їх досягнення;

- психолого-педагогічних – регулярна діагностика рівня особистісного розвитку студента, розробка та реалізація засобів стимулювання мотивації.

Ю. Орел-Халік [6; с.93] зазначає, що «під час надання допомоги хворій людині лікувально-терапевтичний ефект мають не тільки медичні процедури, а й спілкування з пацієнтами». Під час фахової підготовки треба не тільки надавати майбутнім медикам професійні знання, прищеплювати уміння, але й формувати соціальні, культурні, комунікативні пріоритети.

Центральною фігурою процесу формування професійної культури майбутнього лікаря є особистість студента. Викладачам треба акцентувати увагу на базисних навиках, науковому знанні та моральному розвитку. Майбутнім фахівцям треба прищеплювати здатність навчатися та використовувати знання, інтегрувати їх у реалії лікування, вміти оцінювати клінічну ситуацію, не забувати про етичні принципи комунікації з колегами та хворими. Професійна культура випускника медичного закладу представляє собою єдність теоретичних та практичних складників. Соціальні вимоги до студентів-медиків в цьому випадку трансформуються у професійні компетенції, «які необхідні для якісної професійної діяльності». [4; с.96]

На нашу думку, основними якостями професійної культури, які треба сформувати у майбутнього лікаря, є доброзичливість (здатність доброго ставлення до людини, готовність принести користь та добро), емпатія (здатність розділяти душевні переживання та співчувати, готовність надати медичну допомогу), комунікабельність (вміння встановлювати контакти), рефлексивність (вміння критичного оцінювання власних дій), урівноваженість (контроль власних емоцій та свідоме вирішення поставлених проблем під час лікування хворих).

Під час прищеплення навичок професійної культури важливо знайти механізми стимулювання студентської аудиторії до самостійності, накопичення власного досвіду. Рекомендуємо підбирати діалогічні методи навчання та виховання – дискусії у групах, аналіз штучних соціальних та професійних ситуацій, лекції у формі діалогу. Серед активних та евристичних методів виокремлюємо синектику та мозковий штурм, серед тренінгових – рефлексивні, професійно-поведінкові тренінги, тимбілдінг. У сукупності вищезазначені прийоми допоможуть збагатити творчий досвід, наштовхнути на шлях самопізнання, навчити студентів самоорганізації та самореалізації, які розкривають особистісний потенціал. Професійну компетенцію спроможні виробити ігрові засоби – дебати, інтерв'ю, консиліум; кейс-методики – ділові ігри на реальних подіях. Подібні методики необхідні для отримання зворотної інформації стосовно професійної діяльності.

Професійні рефлексії треба розвивати як компонент професійної культури не хаотично, а цілеспрямовано. Майбутні фахівці мають відповідати на питання про відкриття нової інформації під час заняття, про висновки, зроблені під час викладу матеріалу. Вони мають ставити себе на місце пацієнта та приблизно бачити шляхи розвитку власної кар'єри.

Професійна культура передбачає володіння хоча б однією іноземною мовою. Це важливо із соціокультурних, дискурсивних, лінгвістичних, комунікативних та компенсаторних причин.

На рівні державної мови важливо зацентувати увагу майбутніх лікарів на професійно-мовленнєвій компетенції. Вона не тільки є основою професійної діяльності. Формування гуманітарної культури, навичок та здібностей сприяє:

- оволодінню термінологічною системою, понятійно-категоріальним апаратом професійної сфери;
- застосуванню стилів мовлення в залежності від обставин, соціальних характеристик співбесідника;
- знанню мовного етикету, вмінню ним оперувати;
- пошуку, обробці, аналізу, використанню професійної інформації;
- плануванню та вирішенню професійних комунікативних завдань.

Професійно-мовленнєва культура майбутнього фахівця – індивідуальна риса, у навчальному закладі студент отримує стартові знання та навички. Причина в тому, що вміння говорити з хворими, спокійно поводитися біля лікарняного ліжка – не природжена риса. Вона виникає у процесі роботи, тому студентам треба вміти самовдосконалюватися. Майбутнім фахівцям важливо знати що негативний вплив на пацієнта – необережні слова, вчинки та дії – має бути мінімальним. Проте, клінічна практика свідчить, що більшість лікарів та середнього медичного персоналу «старої школи» нехтують професійними принципами спілкування, а порушення колегіальності спостерігають з боку молодих лікарів-кар'єристів.

На основі цього зауважимо, що професійна культура спілкування майбутнього медичного робітника реалізується лише за умови організації комунікацій під час навчальних занять. Всі суб'єкти педагогічного процесу повинні зрозуміти, що відчуження настрою хворого, співчуття та розуміння його ситуації забезпечують вчасне надання допомоги. Механізми спілкування в цьому випадку є чинниками професіоналізму медика. Студенти повинні зрозуміти складність спілкування, у них повинне виникати бажання опанувати комунікативну сферу лікарської діяльності.

Найскладніший елемент професійної культури майбутнього лікаря – етико-психологічні норми, що є її підґрунтям. Нечемне ставлення до хворого, фамільярність, грубість, нетактовність та неухважність свідчать про некульту-

ну людину. Майбутнім медикам треба докладати чималих зусиль, щоб бути терпимими до людських недоліків, доброзичливими. Студентів треба навчити як правильно маскувати природну тривожність, дратівливість та виснаженість.

Ситуації психоемоційного дискомфорту – постійна практика у лікуванні. На сучасному етапі медперсонал має вміти справлятися із недовірою хворого щодо методів медичної допомоги, фармакологічної продукції, його знервованістю через власний стан, фізичні страждання, необхідністю лікування. Психологічна підготовка майбутніх лікарів допоможе керувати власною поведінкою, психічним станом, чітко діяти у складних професійних ситуаціях.

У процесі формування професійної культури майбутнього фахівця важливо застосовувати інформаційні технології. Вони, на думку А. Шевченка «вдосконалюють процес викладання» [8], є інструментом пізнання, та управління. Під час обробки результатів діагностики треба використовувати автоматичні прийоми. Зміни у праці медиків від 2018 року вимагають вести електронні амбулаторні карти, тому треба вміти працювати із базами даних. Інформаційні технології – базовий елемент сучасної професійної освіти, бо вдосконалюють його, впливають на зміст, організаційні форми. Підготовка студентів до професійної діяльності у сучасному суспільстві передбачає формування інформаційної культури, основ надання та збереження конфіденційності, анонімності даних пацієнта.

Висновки. Майбутні лікарі повинні усвідомити, що професійна культура передбачає не тільки дотримання певних морально-етичних норм. Треба розширювати коло пізнавальних інтересів, займатися самоосвітою та саморозвитком. Викладачам, в свою чергу, варто виходити за межі навчальних програм, бо для навчання компетентних лікарів базових знань замало.

Вважаємо, що навчально-виховний процес під час формування професійної культури майбутнього лікаря має бути цілеспрямованою взаємодією суб'єктів – викладачів та студентів. Педагоги повинні розвивати професійні здібності майбутніх медпрацівників, навчити їх бути компетентними та уважними до пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / И.Ф. Исаев. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
2. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
3. Мруга М.Р. Структурно-функціональна модель професійної компетентності майбутнього лікаря як основа діагностування його фахових якостей : дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / Національний медичний ун-т ім.

- О.О. Богомольця, Київ, 2006. – 251 арк.
4. Магрламова К. Г. Особливості професійної підготовки майбутніх лікарів / К. Г. Магрламова // Актуальні проблеми вищої освіти. – Вісник № 151. – Т. 1. – с. 94-98
 5. Наливайко О. Б. Формування професійної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі контекстної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. Б. Наливайко. – Вінниця, 2016. – 20 арк.
 6. Орел-Халік Ю. В. Формування професійної культури майбутніх лікарів / Ю. В. Орел-Халік // Актуальні питання сучасної педагогіки. – Львів, 2014. – с. 92-95
 7. Пудова С. Формування елементів професійної культури та взаємозв'язок між ними в процесі вивчення медичної та біологічної фізики [Електронний ресурс] / С. Пудова. – Режим доступу : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/pudova_s.s._forming_the_elements_of_professional_culture_and_the_connection_between_them_in_the_process_of_studying_medical_and_biological_physics.pdf
 8. Шевченко А., Сидоренко О., Козич І. Професійна підготовка майбутніх лікарів засобами інформаційних технологій [Електронний ресурс] / А. Шевченко, О. Сидоренко, І. Козич. – Режим доступу : http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/3914/1/15_lyst_TEMPUS_ЗДМУ_201-203.pdf
 9. Яценко І. В., Гаврильєв В. М., Бондаренко В. В., Бойко І. В. Формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря / І. Яценко, В. Гаврильєв, В. Бондаренко, І. Бойко // Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах: Матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. уч.. – Полтава, 2016. – с. 257-259

Transliteration of References:

1. Isaev I.F. Professional'no-pedagogicheskaya kul'tura prepodavatelya : ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy / I.F. Isaev. – M.: Akademiya, 2002. – 208 s.
2. Krylova N. B. Formirovanie kul'tury budushchego spetsialista / N.B. Krylova. – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 142 s.
3. Mruga M.R. Strukturno-fukntsional'na model' profesiynoi kompetentnosti maybutn'ogo likarya yak osnova diagnostuvannya yogo fakhovikh yakostey : dis... kand. ped. nauk: 13.00.04. / Natsional'niy medichniy un-t im. O.O. Bogomol'tsya, Kiiv, 2006. – 251 ark.
4. Magrlamova K. G. Osoblivosti profesiynoi pidgotovki maybutnikh likariv / K. G. Magrlamova // Aktual'ni problemi vishchoi osviti. – Visnik № 151. – Т. 1. – с. 94-98
5. Nalivayko O. B. Formuvannya profesiynoi kul'turi maybutnikh simeynikh likariv u protsesi kontekstnoi pidgotovki: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk / O. B. Nalivayko. – Vinnitsya, 2016. – 20 ark.
6. Orel-Khalik Yu. V. Formuvannya profesiynoi kul'turi maybutnikh likariv / Yu. V.

- Orel-Khalik // Aktual'ni pitannya suchasnoi pedagogiki. – L'viv, 2014. – s. 92-95
7. Pudova S. Formuvannya elementiv profesiynoi kul'turi ta vzaemozv'yazok mizh nimi v protsesi vivchennya medichnoi ta biologichnoi fiziki [Elektronnyi resurs] / S. Pudova. – Rezhim dostupu : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/pudova_s.s._forming_the_elements_of_professional_culture_and_the_connection_between_them_in_the_process_of_studying_medical_and_biological_physics.pdf
 8. Shevchenko A., Sidorenko O., Kozich I. Profesiyna pidgotovka maybutnikh likariv zasobami informatsiynikh tekhnologiy [Elektronnyi resurs] / A. Shevchenko, O. Sidorenko, I. Kozich. – Rezhim dostupu : http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/3914/1/15_lyst_TEMPUS_ZDMU_201-203.pdf
 9. Yatsenko I. V., Gavril'ev V. M., Bondarenko V. V., Boyko I. V. Formuvannya profesiyno-etichnoi kul'turi maybutn'ogo likarya / I. Yatsenko, V. Gavril'ev, V. Bondarenko, I. Boyko // Udoskonalennya yakosti pidgotovki likariv u suchasnikh umovakh: Materiili nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uch.. – Poltava, 2016. – s. 257-259

IPATOVA D.P.,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases of the ZSMU

RYABOKON Yu.Yu.,

Doctor of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Children's Infectious Diseases of the ZSMU

ZADYRAKA D.A.,

Candidate of Medical Sciences, assistant professor of the department of infectious diseases of the ZSMU

HELEMENDYK A. B.,

Assistant Professor of the Department of Infectious Diseases of the ZSMU

ANIKINA O.V.,

Assistant Professor of the Department of Infectious Diseases, ZSMU, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: dominika_ipatova@ukr.net

FEATURES AND MEANS FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE DOCTORS